

□ **Görkəmli alim və ictimai-siyasi xadim Əziz Əliyev 1897-ci il yanvar ayının 1-də qədim Azərbaycan torpağında – İrəvan quberniyasında Məmmədkərim Kərbəlayi Qurbanlı oğlunun ailəsində anadan olmuşdur. Atası kənd ağsaqqalı, anası Zəhra xanım isə İrəvan mahalının ən nüfuzlu şəxslərindən biri olan İbrahimbəy Süleymanbəyovun qızı idi. 8 yaşında rus-tatar məktəbinə daxil olub və orada ibtidai təhsil alan Əziz Əliyev erkən yaşlarından elmə, təhsilə olan hədsiz həvəsi ilə öz yaşlarından fərqlənir.**

1914-1917-ci illərdə İrəvandakı kişi gimnaziyasında təhsil alan bu istedadlı gənc burada ancaq “ələ” qiymətlər aldığından təhsil haqqından azad edilir. 1917-ci ildə o, Bakının neft milyonçusu, xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maddi dəstəyi ilə Sankt-Peterburqda Rusiyanın ən nüfuzlu ali tibb təhsili müəssisəsi sayılan Hərbi Tibb Akademiyasına daxil olur. Birinci kursu müvəffəqiyyətlə başa vurdudan sonra Əziz Əliyev 1918-ci ilin yay təli günlerinde doğma yurdu İrəvana qayıdır. Bütün Qərbi Azərbaycanda olduğu kimi, İrəvan mahalında da təpədən dirnağa qədər silahlanmış erməni

İrəvanlı Hacı Cabbar Abbasovun qızı Leyli xanım ilə həyatı qurur. 1921-ci ilin iyun ayında onlar Şaxtaxtı kəndinə qayıdırlar. 1921-ci ilin oktyabr ayının 3-də oğlu Tamerlan, 1923-cü il aprel ayının 28-də isə qızı Zərifə Şaxtaxtı kəndində anadan olurlar. Əziz Əliyev 1923-cü ilin may ayına qədər kənddə orta tibb işçisi,

ilə kitab mübadiləsi aparır”. Bundan sonra tibbi kitabxananın əsasının möhkəmləndirilməsində, inkişafında və formalaşmasında ciddi dönüş yaranır. Görkəmli alim Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda rektor fondu yaradaraq həmin fondun hesabına ehtiyacı olan tələbələr üçün hər il pal-paltar, ayaqqabı aldırarmış ki, bu da onları daha yaxşı oxumağa sövq edər və həvələndirici stimula çevrilirdi. Əziz Əliyev hər il Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun son kurs tələbələrini ən bacarıqlılarını Moskvanın və Sankt-Peterburqun məşhur ali tibb məktəblərinə eزام edər, onlara təcrübə toplamları üçün əlverişli şərait yaradardı. Həmin tələbələrini əksəriyyəti sonralar tibbin müxtəlif sahələrində məşhur alim kimi formalaşaraq respublikaya qayıtmışlar.

və ortopedik yardımın təşkilinə, Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun fəaliyyətinə və digər aktual məsələlərə həsr olunmuşdur. O, bu illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun rektoru olmaqla yanaşı, Əczaçılıq İnstitutuna da rəhbərlik edir və 1937-ci ildə, eyni zamanda, həm ADTI-nin, həm də Bakı Dövlət Universitetinin rektoru vəzifələrində çalışır. Görkəmli alimin Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutuna rəhbərlik etdiyi 6 il müddətində 11 doktorluq, 30 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmiş ki, onların da əksəriyyəti milli kadrlar idi. Müstəsna elmi xidmətləri nəzərə alınaraq Əziz Əliyev 1941-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının Rəyasət Heyəti nəzdində təşkil edilmiş Elmi Şuranın üzvü seçilir.

Əziz Əliyev Azərbaycan xalqının görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, lap əvvəldən qeyri-adi insan idi. O, həm həkim, həm alim, həm də səhiyyə təşkilatçısı idi. O, dövlət xadimi, nazir, çətin illərdə Azərbaycanın rəhbərlərindən biri, XX əsrin ən ağır illərində Dağıstanın birinci rəhbəri idi, Moskvada, sonra isə Azərbaycanda məsul işdə çalışmışdı.

Heydər ƏLİYEV
Ümummilli lider

hərəkətlərini ifşa etmədiyinə görə”. Bu faktın özü görkəmli alimin nə qədər vətənpərvər, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğatçısı olmasını, milli kadr potensialı və intellektual baza formalaşmasında, təhsil sisteminin, anadilli tədris vəsaitlərinin və elmi

mənşeyini və İranda qohumlarının olmasını gizlətdiyi bəhanəsilə şəxsi işinə yazılmaqla şiddətli təhmet verilir. Qərarda yazılır: “Tərcümeyi-halında və başqa sənədlərdə doğmalarının və yaxın qohumlarının əsl sosial vəziyyətini gizlətməklə partiyani aldatdığına görə şiddətli təhmet elan olunsun”. O, həmin il iyulun 24-də Nazirlər Soveti sədrinin müavini vəzifəsindən azad edilərək Elmi-Tədqiqat Ortopediya və Bərpa Cərrahlığı İnstitutunun direktoru vəzifəsində işləməyə göndərilir. 1952-ci ilin oktyabrından 1954-cü ilin martın 3-dən Sabunçu rayonundakı Çaparızda adına 3 №-li Klinik Xəstəxananın baş həkiminin müavini vəzifəsində işləyir. Hər dövrə olduğu kimi, bu dəfə də haqsızlıqlar Əziz Əliyevi ruhdan salmır.

1953-cü ildə İ.V.Stalinin ölümündən və Mirzəfər Bağirovun həbsdən sonra, 1954-cü il fevralın 22-də Azərbaycan KP MK-nın Bürosu Əziz Əliyevə verilən şiddətli partiya təhmetinin ləğv edilməsi haqqında qərar qəbul edir və o, 1954-cü ilin martından 1956-cı ilədək yenidən Bərpa Cərrahlığı və Ortopediya İnstitutunun direktoru vəzifəsində işləyir. Yeni iş yerində elmi işlə

Görkəmli dövlət xadimi, istedadlı alim, səhiyyə təşkilatçısı

quldurları qocalara, qadınlara, uşaqlara belə rəhm etmədən, dinc azərbaycanlı əhalini kütləvi sürətdə qılıncdan keçirir, onların əmlaklarını talan edir, evlərini yandırır, əsrlər boyu yaradılmış maddi mədəniyyət abidələrini, hətta əcdadlarının qəbirlərini belə yerlə-yeksən edərək, qədim və zəngin keçmişə malik olan bir xalqı tarixin səhifələrindən silməyə çalışırdılar. Erməni daşnaklarının yerli əhaliyə qarşı amansız rəffarı ilə rastlaşan Əziz Əliyev çətinliklə ailəsini Naxçıvanın Şərur rayonunun Şaxtaxtı kəndinə aparır. 1918-ci ildə onun atası vəfat edir. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Əziz Əliyev Sankt-Peterburqda qayıdıb təhsilini davam etdirə bilmir. Lakin o, təbəbədən ayrılmayaraq, əldə etdiyi tibbi kitabları mütləq edə-edə müləxicənalarda, əczaxanalarda həkim köməkçisi vəzifəsində işləyir. 1920-ci ilin may ayında daşnak qoşunları bolşevik havadarlarının köməyi ilə Şərur rayonuna silahlı hücum keçərək, qırğınlar törədirlər. Şaxtaxtı əhalisi, o cümlədən Əziz Əliyevin ailəsi Araz çayını keçir və Cənubi Azərbaycanın Ərəblər (İndiki Poldəşt) kəndinə yaşamağa olurlar. Ə.Əliyev burada da həkim köməkçisi kimi çalışaraq əhaliyə lazımı tibbi yardımlar göstərir. Anası Zəhra xanım 1920-ci ildə Ərəblər kəndində dünyasını dəyişir. Əziz Əliyev həmin il

həkim köməkçisi kimi çalışır və sonra ailəsi ilə bərabər Bakıya köçür. O, Bakıda ilk vaxtlar Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Şurasında iş icraçısı, həmin idarənin ümumi şöbə müdirinin müavini, katibin müavini və nəhayət, respublika Xalq Komissarları Şurasının katibi vəzifəsində çalışır. Əziz Əliyev bu çətin və məsuliyyətli vəzifələrlə yanaşı, yarımçıq qalmış ali tibb təhsilini 1923-cü ildən İndiki Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsində davam etdirir. 1927-ci ildə ali təhsilini müvəffəqiyyətlə bitirdiyinə görə diaqnostika kafedrasında saxlanılır. O, həmin kafedrada əvvəl ordinator, sonra isə aspirant, assistent və dosent kimi fəaliyyət göstərir. Əziz Əliyev 1929-1932-ci illərdə Azərbaycan Klinik İnstitutunun rektoru, sonrakı illərdə Xalq Səhiyyə Komissarlığı müalicə şöbəsinin müdiri, Bakı səhiyyə şöbəsinin müdiri, Xalq Səhiyyə Komissarının müavini vəzifəsində təyin olunur. 1930-cu il iyun ayının 19-da Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinin bazasında Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu yaradılır. İnstitutun yaradılmasında rol oynayan Əziz Əliyev 1932-ci ildə həmin ali məktəbin rektoru təyin olunur. Artıq bir sıra məsul vəzifələrdə özünü doğruldan Əziz Əliyev 1934-cü il mart ayının 30-da paytaxtda səhiyyə işlərini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə Bakı Şəhər Səhiyyə Şöbəsinin

müdiri təyin edilir. Lakin 1935-ci il yanvarın 14-də Azərbaycanda yüksək ixtisaslı milli tibb kadrları hazırlığını gücləndirmək məqsədilə o, yenidən ADTI-nin rektoru vəzifəsinə qaytarılır. Burada Əziz müəllimin rəhbərliyi altında həlli vacib sayılan bütün məsələlər üçün geniş tədbirlər planı hazırlanır. Ölkədə milli tibbi kadrların yetişdirilməsi üçün, ilk növbədə, tələbələrə təlim-tərbiyə verməyi bacaran yerli mütəxəssislərin və ana dilində dəyərli tibb ədəbiyyatının zəruriliyini uzaqgörənliklə dərk edən Əziz Əliyev bu sahədə sərəşəsi olan azərbaycanlı alimləri qısa müddətdə səfərbər edərək, onların fəaliyyət dairəsini genişləndirir, ana dilində dərsliklər, dərş vəsaitləri, monoqrafiyaların yazılmasına nail olur.

1930-1945-ci illər ərzində institutun əməkdaşları tərəfindən Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə 80 adda dərslik və dərş vəsaiti tərtib edilərək tibb təhsili alan tələbələrə ixtiyarına verilir. Onun rəhbərlik etdiyi dövrdə bu ali təhsil ocağında Mirəsədulla Mirqasimov, Mustafa bəy Topçubaşov, Cəlif Hüseynov, Kamil Balakışiyev, Əbülfəz Qarayev kimi dünya şöhrətli, görkəmli alimlər çalışırdılar.

Əziz Əliyevin təşəbbüsü və institut kollektivinin köməyi ilə 1934-cü ildə “Tibb nəşriyyəti” yaradılır. Onun təşəbbüsü və redaktorluğu ilə ilk dəfə “Praktiki və nəzəri tibb jurnalı”nın nəşrinə başlanılır. 1935-ci ildə “Azərbaycan tibb jurnalı”nın baş redaktoru təyin edilir. 1933-cü ildə yenə də Əziz Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda “Tibb kadrları uğrunda” adlı çoxitirajlı qəzetin nəşrinə başlanılır. Hazırda bu həmin qəzet “Təbib” adı ilə Azərbaycan Tibb Universitetinin mətbu orqanı kimi fəaliyyətini davam etdirir. Onun sayı nəticəsində professor P.Rostovtsevin sədrliyi altında ADTI-də “Kitabxana komissiyası” yaradılır və komissiya səmərəli fəaliyyət göstərərək, 1936-cı ildə oxuculara və müvafiq ünvanlara belə bir təlimat göndərir: “Kitabxana plan üzrə SSRİ-də nəşr olunan bütün təze kitabları, o cümlədən döri tibbi-bioloji ədəbiyyatı alır. Bunlardan əlavə kitabxana SSRİ-nin 231 elmi müəssisəsi və 87 xarici ölkə

Ə.Əliyev məsul vəzifədə çalışsa da, elmi axtarışlarını bir an belə dayandırmır. O, institutu bitirəndən iki il sonra 1929-cu ildə namizədlik dissertasiyasını müdafiə edir. 1934-cü ilin avqust ayında Almaniyada elmi ezamiyyətdə olur və qayıtdıqdan sonra “Eksperimental nefrit” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir. Doktorluq dissertasiyası və bir çox elmi məqalələrində eksperimental nefrit zamanı qanın morfoloji və biokimyəvi dəyişikliklərinin dərin elmi təhlilinə xüsusi diqqət yetirir. Bu dissertasiya Moskvada gənc alimlər müsabiqəsində, SSRİ Elmlər Akademiyasının, ÜLKGİ Mərkəzi Komitəsinin mükafatına layiq görülən dəyərli elmi iş kimi dəyərləndirilir.

Əziz Əliyevin təbəbət sahəsində istedadı təkə təşkilatçılıqla və praktik həkimliklə məhdudlaşmır. O, həmçinin gözəl nəzəriyyəçi alim idi. Görkəmli alim 87 elmi əsərin müəllifidir. Bu əsərlərin böyük bir hissəsi təbəbətə ayrı-ayrı sahələrinə, bir qismi isə tarixi və siyasi problemlərə həsr olunmuşdur. Görkəmli alimin Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutuna rəhbərlik etdiyi dövrdə yazdığı “Klinik analizlər” kitabı qısa zamanda tələbə və gənc həkimlərin stolüstü kitablarından birinə çevrilir. Onun elmi fəaliyyəti çoxşaxəli idi. Təsədüf deyil ki, akademik Mustafa bəy Topçubaşov Əziz Əliyev haqqında belə deyirdi: “Təbəbət sahəsində bizdə çoxlu görkəmli və fəxri yer tutan alimlər və şəxsiyyətlər var. Mən onların çoxu ilə işləmişəm və onların bəzilərini şəxsən tanıyıram. Amma Əziz Əliyev sadəcə şəxsiyyət deyildi, onun fəaliyyəti ölkəmizin xalq səhiyyəsinin inkişaf tarixində bizim üçün şanlı bir səhifə və çox dəyərli bir mərhələdir”. Bu mərhələ böyük və məsul bir dövrə əhatə edir. Bu, elə bir dövrə təsadüf edir ki, səhiyyə sahəsində böyük və genişmiqyaslı işlər görülür, beləliklə, Azərbaycanın səhiyyəsi dirçəlir, milli kadrların böyük dəstəsi hazırlanırdı. Əziz Əliyevin sonrakı elmi araşdırmaları yarananma və bədbəxt hadisələr zamanı ilk yardım, Böyük Vətən müharibəsi illərinin bərpa və müalicəsi, kənd təsərrüfatı və neft sənayesi işçiləri arasında travmatizmin müalicəsi və profilaktikası, Azərbaycan SSR-də travmatoloji

1930-1940-cı illərdə Əziz Əliyev respublikada tūğan edən malyariya və traxomaya qarşı mübarizədə fəal iştirak edir və bu dəhşətli xəstəliklərin kökünü kəsilməsində bütün səy və bacarığını əsərgəmir. Onun təşəbbüsü ilə xüsusi dispanserlər, xəstəxanalar yaradılır. Həmin bu illərdə o, fəvqəladə antiepidemioloji respublika komissiyasının sədri olur. Lakin Azərbaycan elmi ictimaiyyəti, milli səhiyyəimiz üçün əlindən gələni edən Əziz Əliyevin əməyi totalitar rejim şəraitində nəinki lazımcına qiymətləndirilməmiş, əksinə, onun fəaliyyəti qarşısında müxtəlif əngəllər yaradılmışdır. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin bürosu 1940-cı il aprelin 12-də xalq səhiyyə komissarı (1939-1941) vəzifəsində işləyən Əziz Əliyevə təhmet vermişdir. Bünörun qərarında bunun səbəbi belə göstərilir: “Azərbaycan Tibb İnstitutunu şübhəli düşmənlərdən təmizləmək üçün tədbirlər görmədiyinə və institutun ayrı-ayrı işçilərinin antisovet-millətçi

monoqrafiyaların hazırlanmasında əvəzsiz xidmətlər göstərməsi bir daha təsdiqlənir. Əziz Əliyev 1941-1942-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın katibi, 1942-1948-ci illərdə Dağıstan Muxtar Respublikası Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi, 1949-1950-ci illərdə ÜLK (b) P MK-nın inspektoru, 1950-1951-ci illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifələrində özünü görkəmli dövlət xadimi, bacarıqlı və işgüzar təşkilatçı, vətənpərvər ziyalı kimi təsdiqlənmiş, mühüm xidmətlər göstərmiş, xalq arasında böyük hörmət və nüfuz qazanmışdır. SSRİ Ali Sovetinin (1-ci, 3-cü çağırışı), Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (1-ci və 3-cü çağırışı) Dağıstan MSSR Ali Sovetinin (2-ci çağırışı) deputatı kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Digər dəyərli vətənpərvər ziyallığımız kimi Əziz Əliyev sonralar da müəyyən mənəvi repressiyaya məruz qalır. 1951-ci ilin sentyabrında Əziz Əliyevə Azərbaycan KP MK-nın Bürosunda valideynlərinin sosial

məşğul olan Əziz Əliyevin qısa müddətdə 33 elmi iş çapdan çıxır. O, həmin illər rəhbərlik etdiyi Ortopediya Elmi-Tədqiqat İnstitutunun beş cildlik elmi əsərlər məcmuəsini nəşr etdirir, onlarca elmlər namizədi yetişdirir, onlarca elmi əsərlər məcmuəsini nəşr etdirir. 1956-cı ildən ömrünün sonunadək Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru işləyir.

Görkəmli alim, böyük şəxsiyyət Əziz Əliyev 1962-ci ilin iyul ayının 27-də vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur. Əziz Əliyev şəxsiyyətinin böyüklüyü həm də görkəmli dövlət xadimi olmasında, xüsusilə də Dağıstanın birinci katib olduğu illər Dağıstan-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında əvəzsiz xidmətlərində, qayğıkeş ailə başçısı olmasındadır. Görkəmli alim səhiyyə təşkilatçısı vətənpərvər ziyalı Əziz Əliyevin əziz xatirəsi qədirbilen xalqımızın qəlbində daim yaşayacaqdır.

İsa ABDULLAYEV,
tibb elmləri doktoru